

Zonder vrede geen genezing

FOTO RUFUS DE VRIES

Schrijver
David
Grossman
over
woede en
hoop,
vluchten
en blijven

Een tengere man, blauwe trui boven een beige broek, daaronder soepele zwarte schoenen. David Grossman houdt van wandelen in de natuur. Klokslag zes uur is hij meestal uit de veren en gaat hij lopen met zijn vrouw Michal, vanuit de woning aan de rand van Jeruzalem. Daarna brengt hij dochter Rutie naar school en trekt hij zich terug in zijn schrijvershol, dicht bij zijn huis, waar hij onbereikbaar is. Alleen thuis (hij heeft ook nog een zoon, Yonatan) kennen ze zijn telefoonnummer. Dat vertelt hij ongeveer halverwege het gesprek in Amsterdam, op de tweede etage van uitgeverij Cossee. De erker biedt zicht op het Amstelveld waar bomen pronken in herfsttooi. „Zulke schitterende seizoenswisselingen kennen wij niet. We hebben alleen de zomer en de winter en die laatste is meestal koud.“ Hij huivert er een beetje van.

David Grossman behoort met Amos Oz en A. B. Yehoshua tot de grootste en bekendste Israëlische literaire schrijvers van dit moment. Ter gelegenheid van de vertaling van zijn vuistdikke *Een vrouw vlucht voor een bericht* van bijna zevenhonderd pagina's, was Grossman in Nederland. Blauwe ogen achter een bril, rossig en licht van huidskleur, zo ongeveer moet koning David van het Oude Testament eruit hebben gezien. Iemand die hem boeit en intrigeert, vanwege de complexiteit van zijn karakter.

Vluchten

Déze David is de zoon van een Poolse vader en een Joodse moeder en werd in 1954 in Israël geboren. Aan zijn jeugd wijdt hij warme woorden. Misschien is het wel daarom dat hij ook graag voor kinderen schrijft, het laatst zowaar een opera voor de kleinsten waarin hij zelf optreedt als verteller. „Heerlijk“ vindt hij dat. Vluchten is het thema van zijn laatste roman. Daarin laat hij Ora (wat licht betekent)

en haar oude jeugdliefde Avram hun leven reconstrueren tijdens een wandeltocht door Galilea. Uit hun verhaal blijkt dat hun menselijke geschiedenis van vriendschap en liefde is bepaald door de grote geschiedenis van oorlog en bezetting. Haar man Ilan (wat boom betekent) reist met de andere zoon, Adam, rond in Zuid-Amerika. De jongste zoon Ofer, de bambi van de familie, is naar de Westelijke Jordaanoever vertrokken voor een militaire operatie tegen de Palestijnen. Ora is bang en weigert thuis te blijven in afwachting van boodschappers van het leger die haar komen aanzeggen dat Ofer is geneesd. Ze pakt de rugzak in en gaat. Grossman begon in 2003 met *Een vrouw vlucht voor een bericht* en liep in 2004 zelf de helft van de Israëltrail die in het noorden begint en in het zuiden eindigt. Halverwege, bij Jeruzalem, stopte hij. „Ora's handwijze is misschien ongewoon, maar het verlangen te ontsnappen aan slecht nieuws is heel begrijpelijk. Zo is onze samenleving geworden, gespist op nieuws en snel nerveus.“

Jona vluchtte ook, weg van Ninevé. Hij veert iets overeind uit zijn stoel. „Het gemeenschappelijke van Jona en Ora is dat beiden de werkelijkheid willen veranderen door te vluchten. Ora besluit dat ze geen bericht wil ontvangen, en ze hoopt dat er in de dagen dat ze weigert het nieuws te ontvangen in werkelijkheid iets zal veranderen.“ De schrijver kroop in de huid van Ora, nee, was Ora zelf. „Ze vlucht niet alleen weg maar ze begint op haar eigen manier voor haar zoon te vechten. Ze vertelt Avram het verhaal over het leven van Ofer. Daarmee hoopt ze hem te beschermen tegen de dood. Ze maakt hem zelfs sterker, ze maakt hem tastbaar aanwezig, alle details, alle kruimels van zijn leven passeren de revue. Door die verhalen te vertellen voegt ze iets toe aan het leven.“

Het lijkt alsof Ora afscheid neemt van haar land. Dat is een gevoel dat de schrijver bij tijd en wijle met zijn hoofdpersoon deelt. Toch, een weg terug is er niet, wel een weg vooruit en die vervult hem met somberte. Een land van zes miljoen Joden en een miljoen Arabieren dat in de regio vijandig wordt benaderd – David versus Goliath – is het gek dat het soms overdreven agressief reageert op een paar Katjoesja's? „Bij elke keuze lijken we gedoemd de gewelddadigste weg te kiezen. Het is dus niet zo moeilijk het zwartste scenario voor je te zien opdoemen.“

Muur werkt destructief

Israël is de laatste jaren onherkenbaar veranderd, vervolgt hij. Neem alleen al de muur die is opgetrokken, deels van steen en deels van prikkeldraad. „Een muur maakt altijd scheiding.“ Die muur is bedoeld tegen zelfmoordaan- slagen en inderdaad ebdde de ergste terreur weg. Maar op lange termijn werkt de muur destructief, vindt Grossman. „Met een muur heb je geen dialoog en is het nog gemakke-

lijker het bestaan en de ellende van de ander te ontkennen. Bovendien wakkerd een muur de haat aan.“ Hij voelt die haat groeien. „Er is meer haat, absoluut. Nu heersen haat en diep wantrouwen aan beide kanten, elke partij vertaalt elke handeling van de andere kant als een list of een manipulatie. Je kunt niets doen dat kan worden beschouwd als een daad van goede wil. De hoogste prijs die we moeten betalen is dat we onszelf niet toestaan te hopen“, redeneert Grossman. „Ik kan concreet zeggen: er is geen hoop. Niemand heeft enige hoop. Israëliërs noch Palestijnen. Om te hopen voel ik me genoodzaakt me te verzetten. Ik geloof dat wij onvol- doende op zoek zijn naar andere opties voor het leven.“

Onder de oppervlakte van de maatschappij smeulen angst en paranoia als een voortdu- rende stroom van levensgevaarlijk lava. Het is het offer dat Israël zich moet getroosten om in zijn bestaan te blijven geloven. Deze permanente situatie waarin mensen alleen nog maar vechten voor hun individuele ge- luk legt een zware hypothec op het collectief, de samenleving.

„We hebben zes miljoen Joden en een miljoen Arabieren binnen de grenzen. Net als een vis wordt omringd door water, worden wij van alle kant belaagd door de regio. We denken bijna dat dit normaal is geworden. Ik probeer zowel in mijn opstelling als in mijn boeken een andere lijn te trekken. We zouden niet alleen van de ene catastrofe naar de andere moeten gaan, maar ons te beseffen dat we als volk en cultuur veel meer in huis hebben. Om dat te bereiken hebben we echter vrede nodig. Zonder vrede zullen we niet in staat zijn te genezen. Daarom geloof ik boven alles en voor alles in vrede. Vrede is voor mij veel belangrijker dan het opgeven van een stuk land of van een heilig graf. Voor mij is vrede de ultieme voorwaarde om de geest en de identi-

door Marie Verheij

In Israël laat de schrijver David Grossman een moeder vluchten voor het bericht dat haar zoon tijdens een militaire operatie is gesneuveld. Daarmee stelt ze de ontvangst van het slechte nieuws uit. Terwijl de angst aan haar ziel vreet, probeert ze haar zoon te beschermen door uitpuddend zijn levensverhaal te vertellen. Een ontmoeting met David Grossman is ook een beetje een ontmoeting met zijn hoofdpersoon Ora.

teit van het volk te bewaren.“ De rusteloze ijver voor vrede stempelt hem niet tot een eenzame strijder, integendeel. „Veel meer mensen hunkeren naar vrede. Ach, het is gemakkelijker in je schuilplaats te blijven en in je eigen wereld met zijn helder gedefinieerde kleuren, dan je bloot te stellen aan de tegenstellingen van de werkelijkheid en risico's te nemen. Ik prijs me gelukkig dat mensen luisteren naar wat ik te zeggen heb. Er zijn zeker ook mensen die hetzelfde denken als ik. Twintig jaar geleden werd ik als een verrader be- schouwd en stortte men de verschrikkelijk- ste dingen over me uit. Sindsdien hoorde ik zelfs rechtse premiers als Ariel Sharon, Ehud Olmert en Benjamin Netanyahu praten over een Palestijnse staat en over hun recht op zelfbeschikking, over de evacuatie van gebieden. Toen ik dat destijds voor- stelde, waren ze ziedend. Kennelijk is hier sprake van een proces van voortschrijdend inzicht.“

Bijbel bestuderen

Grossman neemt de wereld heel serieus. De mensen dicht om hem heen vormen zijn belangrijkste cirkel. Maar zijn zorg strekt zich ook uit naar de grotere cirkels van zijn leven: de samenleving en de staat. „Als iemand mij probeert ideeën op te leggen, of mijn taal te vervuilen voel ik me gemanipuleerd. Als ik naar Israël kijk en ik zie hoe het zichzelf kan verlossen en hoe het niet in staat lijkt dat te kunnen doen, dat voel ik de behoefte het uit te schreeuwen.“ In zijn roman laat hij zien dat de kleine krachten van het leven uiteindelijk de grootste zijn. Neem de relatie van de twee broers Adam en Ofer. „Normaliter is er tus- sen broers sprake van competitie, rivaliteit en jaloezie, zoals bij Kaïn en Abel. Het was belangrijk voor mij een totaal andere relatie tussen broers te laten ontwikkelen, eentje over loyaliteit en intense verbondenheid. In dit geval ontwikkelt een broer een dwang- neurose. Iedereen is wanhopig en niemand kan hem bevrijden, alleen zijn broertje van negen lukt dat wel. Die beseft dat zijn oude- re broer bevrijd kan worden door zelf iets van de last te dragen. Om iemand van een ziekte te genezen moeten we ons zelf iets infecteren met deze ziekte, om als het ware mee te lijden, geduldig, met begrip en lief- de. Anders sleep je die ander er niet door- heen.“

De schrijver noemt zichzelf „seculier en erg Joods“. Samen met een paar andere mensen bestudeert hij een avond in de week de Bij- bel en dat al bijna negentien jaar lang. Hij vindt het een verbazingwekkend, een sub- liem uitgekristalliseerd boek. „We lezen de Bijbel met een vergrootglas. Alles wordt mi- nutieus gespeld en daar praten we uren over. Kritisch, zoals seculiere Joden dat doen. Op die manier ben ik tot mijn eigen boek over Simson gekomen.“ Hij heeft zijn voorkeuren in de Bijbel, waar- mee we het met name hebben over het Oude Testament. Een van hen is koning Da- vid, een gecompliceerd mens met een sterke wil, een vat vol tegenrijdigheden en een geweldige innerlijke vrijheid toen hij jong was. Deze David boeit hem meer dan an- deren. „Natuurlijk lees ik de Bijbel in het He- breuws, ik probeer wel eens wat in het En- gels, in een hoteltkamer of zo waar ze in een laatste liggen, maar dat zijn van die bleke vertalingen. De woorden in het Hebreuws hebben zoveel connotaties en bieden een enorm veld van associaties, terwijl het En- gels vaak alleen maar functioneel is.“ Als God ter sprake komt, aarzelt hij. „Als er een God zou zijn, zouden wij niet in staat zijn Hem te begrijpen. Hij is een geheim, dat ons mensen te boven gaat. Maar als ik kijk naar de ellende van deze wereld, hoop ik dat God niet bestaat.“

Zijn jongste zoon Uri (1986) kwam op 12 augustus 2006 om als dienstplichtig soldaat in de Tweede Libanonoorlog. Zijn laatste ro- man was toen grotendeels af. Grossman hield zeven dagen rouw in acht en hervatte daarna de pen. Nog steeds vindt hij het moeilijk er over te praten. „Schrijven is mijn manier van verwerken. Na zo'n verlies en trauma stort je wereld in en ik had een plek voor mezelf nodig in een wereld waarin ik tot balling was verklaard. In die plaats moest ik alleen met mijn verdriet zijn. Nor- maliter raak je door verdriet verlamd. Ik niet, ik kon denken, voelen, uitvinden, scheppen en verbeelden, want dat zijn al de dingen die je doet als je schrijft en daarmee koos ik voor het leven! Als ik schrijf, her- schrijf ik eendeloos, dezelfde strofes en zin-

nen. Het kostte me een jaar en drie maan- den dit boek af te maken. Dit was mijn ma- nier om terug te keren in het leven.“ Voelde hij woede? Hij schudt zijn hoofd. „Ik voelde zoveel emoties, ook boosheid. Maar ik wist van meet af aan dat woede mijn na- gedachtenis aan Uri in de weg stond. Woede is vernietigend. Ik wilde niet verlamd worden van verdriet om er helemaal in ver- loren te gaan. Nee, ik wilde mijn leven lei- den en in contact blijven met Uri. Ik wil vol- ledig ervaren, ik wil er zijn, mezelf zien en de vraag stellen wat dit verlies voor me be- tekent, ik wil gevoels niet uit de weg gaan.“

Wonder

Er is geen weg terug – tot die conclusie komt Ora in de vertelling. Hoe is dat met betrekking tot Israël? „Er waren situaties waarin we vol hoop waren en vele stappen naar de vrede waren gedaan, in 1993 bij- voorbeeld, en in 1978 bij de Camp Davidak- koorden. Daarna werden we wel tien stap- pen teruggeslingerd in de tijd en kwamen we terecht in een neerwaartse spiraal van geweld. De dingen zijn tot op zekere hoogte onomkeerbaar. In het Midden-Oosten schrijft men de geschiedenis in bloed en vuur. Het is merkwaardig dat deze intelli- gente volken niet in staat zijn elkaar te be- reiken, terwijl ze van elkaar haarfijne weten wat de uiterste grenzen van mogelijke concessies zijn en wat er nodig is voor verzoen- ing.“

In 2006 repte Grossman bij het Rabin Me- morial over een hol militair leiderschap. „Ik

6 **Israël ontstond op een miraculeus klein moment in de geschiedenis**

voel niet dat het nu anders is, op de korte periode na waarin Rabin op 72-jarige leef- tijd opeens had gekozen voor de weg van de dialoog. Onze leiders wakkeren eerder onze angsten en ons wantrouwen tegen de ander aan, dan dat ze werken aan een fundamen- tele visie op vrede. Netanyahu zal in theorie alles doen om de schijn op te houden van een vredesproces, maar in de praktijk stelt hij alles in het werk het af te breken.“ Toch blijft hij geloven in het wonder van het bestaan van Israël. „Ik ben niet religieus, maar Israël beschouw ik als een wonder omdat het niet op een gebruikelijke manier als natie tot stand kwam. De Joden hadden tweeduizend jaar geen plek op de wereld en waren tot outsiders verklaard. Ze door- stonden een extreme tragedie. Ik betwijfel het of de Verenigde Naties vandaag de dag nog voor onze staat zou stemmen. Het was toen slechts een miraculeus klein moment in de geschiedenis dat Israël kon ontstaan. Met alle kritiek die ik heb op de manier waarop het zich gedraagt, op het leger en de regering is datgene wat we hebben be- reikt geweldig. Ons land met een half mil- joen mensen nam nog eens miljoenen Jood- se immigranten uit zeventig verschillende landen op van wie het merendeel zonder enige notie van democratie. Het doorstond zeven oorlogen en een bar economisch tijdsgewricht. Daar op die plek creëerden we een democratie, geen perfecte welis- waar, maar er heerst tenminste vrijheid van meningsuiting, van bewegen, van pers, ja van alles wat het tot een vrij land maakt. Dat mag een prestatie heten. Je kunt de de- mocratie van Israël niet vergelijken met die van de omringende landen. Zelfs Israëlische Palestijnen zeggen dat, mocht er een Palestijnse staat komen, ze liever in Israël blij- ven. We kregen deze zeldzame kans van de geschiedenis in de schoot geworpen – en ik heb soms het idee dat we die met onvol- doende respect behandelen.“

Grossman denkt vanuit vriendschap en hij houdt van de mensen op wie hij kan bou- wen en die zijn leven verrijken. „Ik wil mensen van binnenuit kennen. Als Jood heb ik veel vijanden. Toch wil ik ze begrijpen, hoe zij het conflict zien en wat het betekent om bezet te zijn. Een relatie kan veranderen als je anders naar de ander kijkt.“